

Kaalepi-tunne

In memoriam Ain Kaalep
(4. VI 1926 – 9. VI 2020)



Foto: Alar Madisson

Immanuel Kant arvanuks küllap, et see on võimatu, Madis Kõiv jällegi tundis – vahest Hegeli mõjul –, et siiski võimalik: leidub intellektuaalseid emotsioone. Klassisistlikku Kaalepit kirjeldades valdab mind just taoline tunnetuslik lõimitus. Manalamehest mentorist mõlgutades joonistub mul välja paar sügavat vaimutundepesa, mille ümber keerlevad kõik muud arusaamised (või arusaamatused) ja meeolud nagu kõrkjapudi võrendike pööristes.

Rohkem kui pool sajandit tagasi kirjutas Ain Kaalep võrokeelse luuletuse „Kinnikasunu’ järv”. See pajatas Karula kandi legendi kirikust, mis uppus laukasse koos õpetaja, köstri ja kellamehega. Lugu lõppes mureliku külamehe manitsusega autorile:

*A’ sina püsü’ tan!
Kae kui vaot esiki’ sõõhu,
ja väega’ halv olõs, ku sääne mees
vaoss sõõhu kerikule perrä!*

Nüüd on see ennustus kurblooliselt, ent paratamatult täide läinud: vana õpetaja – luuletaja, tõlkija, kriitik, toimetaja, näitekirjanik – Ain Kaalep on 94-aastasena varjuriiki vajunud. Ja tunne on, et kõige pühakojaga koos. Kellel oleks veel autoriteeti sikkude ja lammaste eristamise epistlit pidada? Ei ole enam selliseid tõsiselt võetavaid pragavaid patriarhe, kelle sõnade järgi käia.

Ühest vapustavast äratundmisest – ja ühtlasi muhedat mõnu pakkuvast eeskirjast – olen pajatanud artiklis „Vältilisest värsitehnikast”.¹ See on Kaalepi – vähemasti minu jaoks – kuulus *Kulturkampf*-juhis, mille ta sõnastas koos Ülo Torpatiga, kui nad tänutundes mõtlesid Ervin Roosil vältevärsi praktikale. Nimelt soovitus, kuidas orjastamise kiuste vaimselt viljakaks jääda ja mitte murduda. Ning mis tähtsam veel – mil moel aktiivselt vastu panna. Süllogism on lühidalt öeldes selline: kui kristlased oma teistsuguse mõtlemisega tühistasid Rooma impeeriumi,

¹ **A. Merilai**, Vältilisest värsitehnikast. – A. Merilai, Vokimeister. Kriitilisi konstruktsioone 1990–2011. (Studia litteraria Estonica 11.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011, lk 209–224.

siis kommunismi vastu ei jätku ainult vastanduvast vaimurelvast, vaid tuleb samuti „tegutseda tasandil, milleni okupandid ei küüni”.² Nii et kui soomlastel oli Talvesõda, ungarlastel 1956. aasta mäss, siis meil olgu välteline heksameeter! Need hinged, kes suudavad läheneda aegumatule kultuurile, ei saa enam kunagi teenida piiratud okupante, sest vaim muutub sõltumatuks. Praktiline idealism.

Kogu minu lugupidamine Ain Kaalepi ja tema tekstide vastu kallerdub sellise don-quijote'liku maksimi ümber: näited, nagu nõukogude „kultuuri” mõnitav „Phrynichose papüürus”, romansid jäljetu hauaga Koodi-Jaani mälestuseks, nooruse, keskea ja vanaduse kihhermed... Minu jaoks on selles direktiivis Muusapoja iva, tema raugematu vastuhakk ebaõiglusele, rumalusele ja terrorile, mis seisab väga lähedal mu enese tuumale. Selline ettekirjutus läks riimi, tekitas äratundmist ning tegi õnnelikuks.

Maksiimist lähtuvalt – ilma Kaalepi mõttetöta värsiõpetuse alal ei oleks meil ka Jaak Põldmäe, tema kõige tähtsama õpilase meetrikaõpetust. Võib-olla valitseks endiselt segadus rõhulise ja silbilis-rõhulise süsteemi üleminekute suhtes, ei peetaks vabavärssi värsisüsteemiks, ei oldaks kuuldud, et vältepõhimõtet peaks läänemeresoomekeelne antiigitõlkija siiski püüdma koduselt jäljendada, et silbiline süsteem võib jätta küll rõhulise luule mulje, aga see ei ole taktiline põhimõte. Oma õpilase mõne pika sammu jättis õpetaja siiski kaasa astumata, kui teoreetilise skeemi loogika hakkas keelekõrvast vististi juba liiga kaugele hajuma. Nimelt oli Kaalep seisukohal – mida ma toetan –, et kuigi tema järglane kaotas värsijalad süs-

teemi ilu huvides pildilt üldse ära, siis seal, kus need ikkagi toimivad, tuleb nad tagasi võtta. Poeetika õpikut koostades silbilis-rõhulise süsteemiga nii tegingi.

Meetrikateoorias on siiani kõige kehvemini kirjeldatud vabavärssi, sest ega see allu kergelt mallidele. Meil tegi rajavat tööd sel alal just Ain Kaalep. Täna ma tajun, et kui 1960. aastate vabavärss oli meetrilisest korrapärast vabanenud värss, mis liikus seotud kõnest sidumata kõne ehk proosa poole, siis praegune „*enter*’i-lembene” ehk fraseeritud perioodidega vabavärss esindab pigem vastupidist vektorit: liigub proosakõnest seotud ehk luulekõne poole tagasi. See on proosalausest, mitte meetrumist vabanev värss, vastandliku tüpoloogiaga – varjatult meetrumit taga igatsev värss.

Kui tutvustasin Kaalepile oma rõhupõhimõtte põhiseid regivärsi veendeid, ei vaielnud ta vastu, vaid vajus mõttesse. Olen jõudnud äratundmisele, seda just Põldmäe (ja soomlaste mõjul), et me kullakallis klassikaline regivärss ei ole puhtvälteline nähtus, vaid pigem totaalne rõhulis-silbilis-välteline süsteem. Kvantiteedipõhimõtte võetakse appi, eristamaks pikemaid pearõhusilpe lühematest pearõhusilpidest, kuna kõik muud silbid ja ühesilbisõnad paiknevad meetrumis vabalt. Seega on aluseks rõhupõhimõtte, millega liituvad silbiline ja välteline printsiip.

Nende mustrite nägemine tekitab kuiva iluelamust, intellektuaalset eufooriat. Jälle meenub topeltskeptik Madis Kõiv – nagu ta end nimetas –, kes kord mainis, et kui ta kuuleb sõna *moraalifilosoofia*, hakkavad tal hambad valutama. Sellise taktiilise sünesteesia võib kahtlemata ka värsiõpetusele üle kanda – paljudel, kujutan ette, võivad hakata ka meetrika peale lõuad sügelema. Aga kui oled pugenud Mendelejevi tabeli sisse ja märkad, kuidas ained sujuvalt üksteiseks üle lähevad, siis oled või sees. Ain

² Vt A. Kaalep, Mälestusi ajakirjast *Akadeemia*. 100 numbrit *Akadeemiat*. – A. Kaalep, Kolm Lydiat. (Eesti mõttelugu 18.) Tartu: Ilmamaa, 1997, lk 221–222.

Kaalepil oli selline alkeemikute kaarnakivi käepärast. Kuidagi ei taha, et selline väärt tuum tema pärandis unarusse jääks.

Ja mis see muu on? Kas tema luule? Hiline Ain Kaalep on poetanud, et peab end rohkem tõlkijaks kui luuletajaks. Tunnuks justkui resigneerunud enesetaandus. Et mis sest „Tihemetsa Tiinast” ja „Paani surmast” ja veel nipet-näpet sellele juurde, *tätt-tätt-tätt...* Mulle paistab see väide aga hoopis teisiti, sest aiman sellise alandlikkuse aukartustäratavat suurust. Ta lihtsalt mäletab elavalt oma õnnetunnet ses külluslikus varakambris, kus tal oli privileeg tõlkijana viibida. Kaob ära üksindus ja melanhoolia, kui tajuda eufoorilist osadust kogu ajaloolise kultuuri ja geniaalse parnassiga, ühe suureliku pisku ei kaalu seda üles.

Üks võrdpilt. Kui pidasime Elvas ja Tartus Kaalepi 90 aasta tähtpäevale pühendatud konverentsi, rääkis Maria-Kristiina Lotman tema Plautuse tõlgetest ning võrdles neid originaali ja mõne ümberpanekuga teistesse keeltesse. Sain kirkastava kaemuse ettekandes (mis seni veel avaldamata) toodud näidetest, mida võis võtta esindava mudelina. Kaalep tõlkis Calidoruse repliigi komöödiast „Pseudolus” nõnda: „On santi kanti sant mul, Pseudolus.” See kostab imekenasti isegi kelmikale substituutsioonile mõtlemata. Kõlab veel paremini kui originaali „Misere miser sum, Pseudole”. Ja nõnda repliik repliigi, lõik lõigu, lehekülj lehekülje järel kubisevad tema tõlked sellistest mitmekordsetest keele- ja meelepärlitest. Või nagu ta ise paneb ümber sealsamas näidendis: „kolm kord kolmekordset rõõmu kolmel kom-

bel kuulutan, / mis on kolmestatud kolme kolm kord kauni kunstiga”. Et kes neid talente võtab restaureerida ja poleerida? Kui mitte teised vähesed, siis vähemalt tema ise mäletas imehästi, mis varandusi oli ta küllastumiseni sõrmitsenud – ja ise juurde loonud. See toob kaasa sügavama, pidevama ja suuremat rahuldust pakkuva mõõtme kui mis tahes individuaalne.

Eks ole Eesti antiigiõppe taastamise saaga paljuski Kaalepi-nimeline. Meie maailmakirjanduse kaanonis on ta nagu nii tugisambana sees.

„Mina olen usklik,” kuulutas Ain Kaalep Eesti taasvabanemise järel. Ka mina täisverelise ateistina kaldun juba ammu uskuma jumalasse. Võtke siis kinni! Olen uute jumalate tulekust hiljuti kirjutanud seoses Martin Heideggeri ja Vello Saloga, kellest valminud portreefilm dokumenteeris enneolematult jumaliku epifaania.³ Kahju, et me neil teemadel Ainiga vestelda ei jõudnud.

Mitmel moel on Ain Kaalep meid elu lõpuni hingestanud. Küllap elab tema mõjukus meidki üle, ja loodetavasti maailma lõpuni. Nõnda, „futuristlikult”, lõpetab ta ka oma 1984. aastal kirjutatud surmaluuletuse „Inspiratsioon”:

Jäästmeid pidi ingel laskus tume

Lõpphetk

Viis tuhat aastat

Õitsev aas

ARNE MERILAI

³ A. Merilai, Tehnikapööre ja luulekääne: tule jumal appi! – Methis. Studia humaniora Estonica 2019, nr 23, lk 93–109.